

JURRIEN SPRAKEL EEN AANVULLING

DOOR

M. M. DOORNINK—HOOGENRAAD

Over de Goorse familie Sprakel is in deze bladen al herhaaldelijk geschreven ¹⁾. Het komt mij voor, dat er tot dusver enige verwarring heeft bestaan ten aanzien van de 17e-eeuwse uurwerkmaker, wiens naam hier boven genoemd wordt, of juist gezegd: dat de beide gelijknamige „uerwerckers”, de een gevestigd te Goor en de ander te Zutphen, niet voldoende uiteen gehouden zijn. Misschien is het daarom goed, hen — met hun werkstukken, voor zover die tot nu toe bekend zijn geworden — hier nog eens uitdrukkelijk te onderscheiden.

De Goorse Jurrien Sprakel, die aldaar met zijn echtgenote Elisabeth voorkomt sedert 1647, en zeker nog in leven was in het jaar 1680 ²⁾, is de vervaardiger van een torenuurwerk te Borkelo ³⁾. Stellig zal ook hij het geweest zijn, die de uurwerken te Oldenzaal onderhield en het nu in de Oudheidkamer aldaar bewaarde uurwerk vervaardigde ⁴⁾.

De medewerker der Hemony's en maker van vele torenuur- en speelwerken was evenwel niet hij, maar zijn Zutphense verwant van dezelfde naam. Zo lang over de ascendenten van Mr. Jurrien te Goor niets vaststaat, is de graad van beider verwantschap niet te bepalen; mogelijk waren zij neven. Want

---

¹⁾ Mr. H. Waller, *Fragment genealogie Sprakel* (Versl. en Med. Ov. Regt en Gesch., 32e st., 1916, blz. 231-256).

Mr. G. J. ter Kuile Sr., *Van oude Twentsche uurwerkmakers* (id., 59e st., 1943, blz. 104-116).

²⁾ Waller, a.w., blz. 232.

³⁾ Mr. J. P. W. A. Smit, *Accoord tusschen den magistraat van Borkelo en Mr. Jorien Spraeckel* etc. (Bijdr. en Med. „Gelre” XVI, 1913, blz. 214-217).

⁴⁾ Ter Kuile a.w., blz. 110.

de Zutphenaar behoorde zonder twijfel tot het Goorse geslacht. Bij zijn burgerschapsinschrijving te Zutphen op 23 Maart 1644 wordt zijn herkomst niet vermeld, maar zijn ondertrouwacte van 11 Mei 1645 met Diricksken van Uden, dochter van Jan van Uden uit Nijmegen ⁵⁾, noemt hem een zoon van wijlen Jacob Sprakel te Goor. Een zuster Wilmken, dochter van dezelfde Jacob, was in het voorgaande jaar te Zutphen gehuwd. Vast staat verder, dat Jurrien — hoewel hij pas in 1647 broeder van het Zutphense smedengilde werd — al in October 1641 als uurwerkmaker in deze stad gevestigd was.

Ten tijde van zijn huwelijk was Mr. Jurrien te Zutphen bezig met zijn eerste „publieke” werkstuk, het uur- en speelwerk voor de Wijnhuistoren, waartoe hij in 1642 van de magistraat de opdracht had ontvangen, en dat in 1645 gereed kwam. Het moest dienen bij het klokkenspel, dat door de gebroeders Hemony in deze jaren voor de nieuwe toren gegoten werd. Blijkbaar beviel de samenwerking aan beide partijen goed: Sprakel is steeds medewerker van Hemony gebleven, ook toen in 1657 François zijn woon- en werkplaats van Zutphen naar Amsterdam verlegd had. Een enkele maal zien wij zelfs, dat Sprakel bij de aanbesteding van een carillon de aannemer van het gehele werk is en het gieten van de klokken dan aan Hemony overdraagt (zo bij de spelen voor de Martini- en de A-toren te Groningen). Hij zal zich deswege ook vaak te Amsterdam opgehouden hebben, zodat men hem soms „groot horologiermaker van Amsterdam” noemen kan ⁶⁾. Overigens was hij sedert 1647 stadsuurwerkmaker van Zutphen, en werd in 1650 tot dezelfde functie te Arnhem aangesteld ⁷⁾.

Sprakel heeft François Hemony, die in 1667 stierf, niet lang overleefd; met Pierre heeft hij waarschijnlijk niet meer samengewerkt. Trouwens, in later jaren was de vriendschap

⁵⁾ Een andere dochter van deze Jan van Uden huwde 2 Januari 1653 te Zutphen met Augustinus Besier.

⁶⁾ Waller, a.w., blz. 255.

⁷⁾ Mr. A. C. Bondam, *Arnhem's oude torenklokken en carillon* (Onze Torenmuziek, no. 5, 1928, overdr. blz. 11).

ook wel wat verminderd. De uurwerkmaker overschreed herhaaldelijk de leveringstermijn van zijn objecten en vooral wanneer — zoals in het Groningse geval — klokkenspel en „beyerwerck” in één contract waren samengevat, leed Hemony daarbij financiële schade, doordat ook hij pas bij oplevering van het geheel finale betaling ontving. Hij klaagt daarover in een brief aan de Utrechtse magistraat ⁸⁾ en schrijft, dat hij tengevolge hiervan „vrie wat onvrient geworden” is met Sprakel.

De laatste werken, die deze onder handen had, in December 1668, waren het buitengewoon grote speelwerk voor het Hemony-carillon van de Domtoren te Utrecht en twee kleinere voor Groningen (A-toren?) en Doetinchem. Het eerste werd in 1670, na zijn dood, afgeleverd; „die andere wercken” werden toen „gestaect” en zijn dus mogelijk niet voltooid. Begin 1669 moet Mr. Jurrien overleden zijn. Op de 13e Februari van dat jaar schrijven burgemeesteren en regeerders der stad Utrecht aan de Zutphense secretaris Wentholt, die een oogje hield op de al jaren trainerende uitvoering van het Utrechtse speelwerk, dat het gerucht van Sprakels overlijden hun ter ore gekomen is, en in zijn antwoord van de 18e bevestigt Wentholt, dat „den horologiemaecker Spraeckel inden Heere gerust is”, maar dat het werk voor de Domtoren „volcomen sall gemaect ende geperfecteert worden”. Dit geschiedde door de meesterknechts onder toezicht van „den tegenwoordigen Mr., zijnde de neeff van za. Spraeckell”, zeer waarschijnlijk de hierna te noemen Willem Sprakel uit Goor, toen woonachtig „in Vrieslant” ⁹⁾, tevoren en ook na 1680 te Haarlem.

Bij de resolutie van 2 Maart 1669 besluit de Zutphense magistraat Sprakels weduwe nog voor dat jaar te continueren „tottet stellen van de clocken” in de Wijnhuistoren, terwijl zij ook zorg moest blijven dragen voor het uurwerk op de

⁸⁾ dd. 16 October 1666. Catalogus G. A. Utrecht, 2e afd., no. 1125. Bestekken en correspondentiën met Fr. Hemony, 1663—1666.

⁹⁾ Catalogus G. A. Utrecht, 2e afd., no. 1126. Correspondentie, bestekken en rekeningen over het maken van het speelwerk op den Domtoren door Jurr. Spraeckel te Zutphen, 1664-1670.

Laarpoort, dat door haar echtgenoot in 1646 gerestaureerd was ¹⁰). Maar als in het volgend jaar momberen worden gesteld over Sprakels acht onmondige kinderen, blijkt, dat ook de moeder dan gestorven is. Behalve zes dochters had Mr. Jurrien twee zoons, Jacob en Johannes (ged. resp. 18 Maart 1657 en 15 Maart '68). Wat van hen is geworden, is onbekend, maar in elk geval zijn zij niet te Zutphen in hun vaders voetstappen getreden. In 1681 verkochten de momberen Sprakels werkplaats in de Kolenstraat, die hij van 1647 af in gebruik had gehad, en die gelegen was achter zijn woonhuis op de Groenmarkt bij het Wijnhuis. In 1685 werd bij openbare verkoop geveild een groot torenuurwerk, dat nog in het woonhuis stond ¹¹).

Het staat dan ook wel vast, dat het voorvaderlijk ambacht niet door afstammelingen van de Zutphenaar, maar door zoons van Mr. Jurrien uit Goor is voortgezet. Dit waren Willem en Jacob Sprakel; de laatste († 1722) uurwerkmaker te Zwolle en stamvader van een geslacht van magistratspersonen aldaar, eerstgenoemde „klockenstelder” en opzichter van de stadsuurwerken te Haarlem († 1705). Vóór zijn vestiging in die stad verbleef Willem Sprakel twee jaar, van 1663-'65, te Zutphen, waar hij, naar wij mogen aannemen, wel bij zijn familielid in de leer geweest zal zijn. Hij werd althans een ervaren maker van torenuurwerken, die werkstukken leverde voor de Waagtoren te Alkmaar (1688), de Leidse Raadhuis-toren (± 1680), de torens van Leeuwarden (1687, 1693) en Purmerend (1682), en — in opdracht van Frederik I, koning van Pruisen — voor de nieuwe Protestantse kerk te Berlijn (1703). Een kleinzoon van hem, Willem Sprakel Jacobsz., geboortig van Goor, vestigde zich weer te Zutphen en werd daar in 1737 kleinburger. Welk beroep deze uitoefende blijkt niet;

¹⁰) Mem. en Res. Zutphen 1669 Maart 2.

¹¹) Protocol Weeskamer Zutphen 1666-1677, fol. 135 vlg. Zie over Sprakel en zijn kinderen ook: J. Gimberg, De klokkengieters Hemony en de uurwerkmaker Juriaan Sprakel te Zutphen (Oud-Holland, X, 1892, overdr. blz. 1-9).

zeer waarschijnlijk evenwel niet dat van uurwerkmaker. Een andere kleinzoon, Willem Sprakel Jansz., was omstreeks het midden van de 18e eeuw horlogemaker te Haarlem. De horlogemakerswerkplaats van Mr. Jurrien te Goor was nog in 1755 in het bezit van een aldaar woonachtig gebleven zoon en kleinzoon, beiden burgemeesters van die stad. In dat jaar werden werkplaats en winkel verkocht ¹²⁾, en daarmee kwam — voor zover bekend — aan de ambachtelijke traditie in dit geslacht een einde.

Tenslotte moge hier nog volgen een korte opsomming van de werken van de Zutphense Mr. Jurrien Sprakel, voor zover mij die uit gedrukte en ongedrukte bronnen zijn voorgekomen. Zutphen, Wijnhuistoren, 1645, uur- en speelwerk; Zutphen, Laarpoort, 1646, uurwerk (door Sprakel vernieuwd); Arnhem, Eusebiustoren, 1650, uur- en speelwerk; 's-Hertogenbosch, Stadhuistoren, 1651, speelwerk ¹³⁾; Amsterdam, Zuiderkerkstoren, 1657, speelwerk; Amsterdam, Stadhuistoren, 1659, uur- en speelwerk; Amsterdam, Oudekerkstoren, 1658, speelwerk; Amsterdam, Westerkerkstoren, 1661, speelwerk; Amersfoort, Lieve-Vrouwetoren, 1663, speelwerk; Harderwijk, Grote-Kerkstoren, 1663, uurwerk; Nijkerk, Grote-Kerkstoren, 1663, '65, uurwerk en zonnewijzer; Haarlem, Grote-Kerkstoren, 1665, uur- en speelwerk; Groningen, Martinitoren, 1668, uur- en speelwerk; Brummen, Grote-Kerkstoren, 2e helft 17e eeuw, uurwerk; Utrecht, Domtoren, 1670, speelwerk (na Sprakels overlijden door Willem Sprakel voltooid); Groningen, A-toren, 1669 (niet voltooid?); Doetinchem, Grote-Kerkstoren, 1669 (niet voltooid?).

¹²⁾ Waller, a.w. passim.

¹³⁾ Volgens vriendelijke mededeling van de archivaris der Gemeente 's-Hertogenbosch heeft in de jaren 1670, 1680 en 1692 een „Mr. Jurriaan van Zutphen, horlogiemaecker” aan het uurwerk, het ruiterspel en het carillon van de Stadhuistoren gewerkt. Wie dit zou kunnen zijn, is mij tot dusver niet gebleken. Aanvullingen en correcties voor deze lijst zullen met erkentelijkheid worden aanvaard!